

ΘΟΔΩΡΗΣ ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ

Οι καιροί της μνήμης

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

Ε Π Π Η Ν Ι Κ Η Π Ο Γ Ο Τ Ε Χ Ν Ι Α

ΤΙΤΛΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ: **Οι καιροί της μνήμης**
ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: Θεωδωρής Παπαθεοδώρου
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ – ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ: Άννα Μαράντη
ΣΥΝΘΕΣΗ ΕΞΟΦΥΛΛΟΥ: Ηλίας Μασούρης
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Ελένη Σταυροπούλου
ΕΚΤΥΠΩΣΗ: Σταμάτιος Κοτσάτος & ΣΙΑ Ο.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Α. Σαλτοριάδης & ΥΙΟΙ Ο.Ε.

© Θεωδωρής Παπαθεοδώρου, 2011
© ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε., Αθήνα 2011
© Φωτογραφιών εξωφύλλου:
(γραμματόσημο) Tarasenko Sergey/Shutterstock, (πλοίο) iStockphoto

Πρώτη έκδοση: Οκτώβριος 2011, 10.000 αντίτυπα

ISBN 978-960-496-277-8

*Τυπώθηκε σε χαρτί ελεύθερο χημικών ουσιών, προερχόμενο αποκλειστικά
και μόνο από δάση που καλλιεργούνται για την παραγωγή χαρτιού.*

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής αδείας του εκδότη κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.
Έδρα: Τατοΐου 121
144 52 Μεταμόρφωση
Βιβλιοπωλείο: Μαυρομιχάλη 1
106 79 Αθήνα
Τηλ.: 2102804800
Telefax: 2102819550
www.psichogios.gr
e-mail: info@psichogios.gr

PSICHOGIOS PUBLICATIONS S.A.
Head office: 121, Tatoiu Str.
144 52 Metamorfossi, Greece
Bookstore: 1, Mavromichali Str.
106 79 Athens, Greece
Tel.: 2102804800
Telefax: 2102819550
www.psichogios.gr
e-mail: info@psichogios.gr

ΘΟΔΩΡΗΣ ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ

Οι καιροί
της μνήμης

ΑΛΛΑ ΕΡΓΑ
ΤΟΥ ΘΟΔΩΡΗ ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ

Ενηλίκων

- Το αστρολούλουδο του Βοσπόρου* (Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2004)
Οι επτά ουρανοί της ευτυχίας (Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2006)
Μάγισσες φέρτε βότανα (Εκδ. ΛΙΒΑΝΗ, 2006)
Με λένε Μαίρη κι είμαι καλά... (Εκδ. ΛΙΒΑΝΗ, 2007)
Σαν ταξιδιάρικα πουλιά (Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2008)
Πιο πέρα κι απ' τα σύννεφα (Εκδ. ΛΙΒΑΝΗ, 2008)
Οι κόρες της λησμονιάς (Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2009)
Οι μάνες της άδειας αγκαλιάς (Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2010)
Τα δάκρυα των αγγέλων (Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2011)

Για παιδιά

- Τα κουλουβάχατα της Ιστορίας: Η χαμένη σφραγίδα του αυτοκράτορα Ιουστινιανού* (Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2007)
Ο μικρούλης Αϊ-Βασίλης τα έβλεπε όλα άσπρα...
(Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2005)
Ο μικρούλης Αϊ-Βασίλης έχασε την Άλφα-Βήτα...
(Εκδ. ΨΥΧΟΓΙΟΣ, 2005)

Στο λαό μας,
που πάντοτε παθαίνει και ποτέ δε μαθαίνει.
Δυστυχώς, ούτε και τώρα...

ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ

Μυριόφυλλο Καστοριάς

Αγγέλα Στάκα: η μάνα

Λιάκος Στάκας: ο γιος της

Γιάννα Στάκα: η κόρη της

Ελενίτσα Στάκα: το στερνοπούλι της

Γιώργης Στάκας: ο άντρας της

Ηλίας Στάκας: ο πεθερός της

Βασίλαινα: η «θεια» της

Θεσσαλονίκη

Μέλπω Ελευθεριάδη: η μάνα

Φανή Ελευθεριάδη: η κόρη της

Σπύρος Ελευθεριάδης: ο άντρας της

Καπετάν Οδυσσέας: ο αδελφός της

Φίλιππος Ντερίδης: ο θείος της από τη μεριά του αντρός της

Αθήνα

Αριάδνη Κωνσταντάκη: η μάνα

Κατερίνα Κωνσταντάκη: η κόρη της

Ελευθέριος Κωνσταντάκης: ο άντρας της

Εμμανουήλ Μυρτάκης: ο αδελφός της

Αποχαιρετισμοί

Δυο μερόνυχτα κι ακόμη έφεγγαν οι μεγάλες φωτιές. Πυρπολούσαν τα σύνορα, χάραζαν ένα φωτεινό μονοπάτι στον σκοτεινό δρόμο που έκοψε τόσες χιλιάδες ζωές.

Σε όλη την ελληνοαλβανική μεθόριο, πάνω στις πιο ψηλές κορφές, οι φαντάροι των μονάδων που τις είχαν καταλάβει, και παρήμεναν εκεί για να εμποδίσουν κάθε πιθανή είσοδο ανταρτών, είχαν ανάψει εδώ και τρεις μέρες τεράστιες φωτιές. Ήταν ο τρόπος τους να τιμήσουν τους νεκρούς συμπολεμιστές τους, τους χιλιάδες που άφησαν την τελευταία τους πνοή πάνω στα άγρια βουνά.

Η πρώτη φωτιά άναψε το βράδυ μετά την ολοκληρωτική νίκη του Στρατού, το βράδυ της 30ής Αυγούστου του 1949, στο ύψωμα Κάμενικ, από την 3η Μοίρα Καταδρομών με απώλειες το 54% των ανδρών της σε μόλις έξι μέρες. Η επόμενη φωτιά άναψε μια ώρα αργότερα απέναντι, στο ύψωμα της Μπάτρας, από εκεί στην Κιάφα, στο Τσάρνο, στην Πόρτα Οσμάν, στη Σλήμνιτσα, στην Αλεβίτσα. Σε κάθε ύψωμα μια φωτιά, σε όλο το Γράμμο μια φωτεινή γραμμή, σημείο σημείο, σαν να κεντούσε όλη την οροσειρά μια λαμπερή βελόνα, ίδια ρομφαία των αγγέλων και των δακρύων.

Χόρευαν οι τεράστιες φλόγες για τρία μερόνυχτα, σπίθιζαν και γέμιζαν αναλαμπές τα ουράνια, σαν πυροτεχνήματα έμοιαζαν, πυροτεχνήματα μιας ματωμένης και πονεμένης γιορτής. Χόρευαν

οι φλόγες των ξύλων εκεί ψηλά, στους ίδιους τόπους που τα κανόνια ξερνούσαν φλόγες μια μέρα πριν. Τώρα έκαιγαν ξύλα και χοντρούς κορμούς δέντρων, μα τότε κατάπιναν κορμιά, χέρια, πόδια και ζωές. Θυσία, μια παράλογη, μια απίστευτη θυσία χωρίς νικητές και ηττημένους, χωρίς θύτες και θύματα.

Θύματα ήταν όλοι. Γονείς, γυναίκες και παιδιά. Αδέλφια, συγγενείς και φίλοι.

Ένας λαός ματωμένος.

Ένας λαός γονατισμένος.

Γιατί;

Κοιτούσε τις φλόγες η Κατερίνα αμίλητη, ένας πόνος όλο το λιανό κορμί της, ένας πόνος όλη η ξεγδαρμένη από τα τόσα που αντίκρισε ψυχή της. Στεκόταν πάνω στο αλβανικό ύψωμα μαζί με τους δεκάδες τραυματίες του αντάρτικου νοσοκομείου, που σύρθηκαν όπως όπως για να προλάβουν να περάσουν τα σύνορα, να σωθούν, αν λεγόταν σωτηρία αυτό που θα ζούσαν.

Αν ζούσαν.

«Είναι τα βουνά μας», μουρμούρισε ο τραυματίας δίπλα της κοιτώντας κι αυτός το κεντίδι της φωτιάς από ύψωμα σε ύψωμα.

«Είδες, Νικήτα, που έλεγες πως ήθελες να βγεις και να τα δεις τελευταία φορά, τις προάλλες έξω απ' τη σπηλιά;»

«Πόσες φορές όμως ακόμη θα τα δω; Πόσες;»

«Όταν γυρίσουμε, με το καλό, θα κάθεται και θα τα βλέπεις όλη μέρα να τα χορτάσεις, όσο τραβάει η ψυχή σου».

«Όταν γυρίσουμε...» μουρμούρισε βαριά. «Αν γυρίσουμε, θες να πεις, αν μας αφήσουν να γυρίσουμε».

«Γιατί;»

«Πού θα καταλήξουμε κανείς δεν ξέρει».

«Εδώ στην Αλβανία μάλλον θα μείνουμε. Για λίγο, μέχρι να

ξαναγυρίσουμε. Ε; Έτσι δεν είναι; Εσύ που είσαι του Κόμματος τι ακούς; Τι λένε οι καθοδηγητές;»

«Πίσω από τούτα τα βουνά είναι η μάνα μου. Ακόμη θα με καρτεράει η δόλια», άλλαξε κουβέντα ο Νικήτας.

«Άλλους δεν έχεις; Πατέρα; Αδέλφια;»

«Όλοι σκοτώθηκαν. Μόνο εγώ κι η μάνα μείναμε... Μόνο εγώ κι η μάνα...»

Η Κατερίνα άπλωσε το χέρι της και χούφτωσε το δικό του. Σφιχτά· αλληλέγγυα· καρδιακά.

«Μόνο εγώ κι η μάνα...» μουρμούρισε σιγανά κι η ίδια μ' έναν ψίθυρο που μόλις κατάφερε να βγει από τα χείλη της.

Ύστερα, δίχως ν' αφήσει το χέρι του Νικήτα, το γερό χέρι του Νικήτα, μάζεψε το δικό της και το έφερε ψηλά, στο μέρος της καρδιάς. Εκεί που ένιωσε παρηγορητικά μέσα απ' το ματωμένο αμπέχονο ένα πάκο σφιχτοδεμένα γράμματα που ποτέ δε στάλθηκαν, ποτέ δε διαβάστηκαν.

«Μόνο εγώ κι η μάνα μου...» ψέλλισε ξανά, λίγο πιο δυνατά τώρα, πιο σθεναρά, πιο υποσχετικά. «Η έρμη η μάνα μου...» συμπλήρωσε κοιτώντας το πύρινο κεντίδι, βελονιές της νοσταλγίας και στη δικιά της την καρδιά.

«Τι κοιτάς;»

«Τις φωτιές τους. Μου καίνε την ψυχή».

«Μην τις κοιτάς, δεν ωφελεί...»

«Τρεις μέρες κι ακόμη να τις σβήσουν».

«Μην τις κοιτάς».

«Δεν κοιτάω τις φωτιές, Οδυσσέα, κοιτάω την πατρίδα. Πίσω από κείνα τα βουνά είναι το χωριό μου, το σπίτι μου, η μάνα, η αδελφή, η θεια μου».

«Η δικιά μου πατρίδα δε φαίνεται από δω», έκανε ήρεμα ο

Οδυσσέας κι άπλωσε το χέρι του αγκαλιάζοντας τη Γιάννα, που καθόταν ψηλά στο αλβανικό ύψωμα δυο μέρες τώρα και κοιτούσε τα φλεγόμενα σύνορα. «Ούτε από εκεί όπου θα πάμε να ζήσουμε θα φαίνεται η πατρίδα».

«Θα την ξαναδούμε άραγε;»

«Κανείς δεν ξέρει...»

«Όταν περνάει από το νου μου ότι μπορεί να μην ξανάρθω ποτέ...»

«Μην το σκέφτεσαι αυτό, Γιάννα μου, δεν ωφελεί».

«Ποιος να το 'λεγε, ε; Η νίκη είναι σίγουρη έλεγαν, ο λαός δε νικιέται έλεγαν, το δίκιο δε χάνει ποτέ έλεγαν. Έτσι έλεγαν και τώρα είμαστε από δω και μας χωρίζει μια γραμμή φωτιάς. Εμείς κι εκείνοι, οι εχθροί. Λάθος. Μόνο εκείνοι πια».

Ο Οδυσσέας σηκώθηκε και την τράβηξε μαζί του.

«Πάμε...» της είπε χαμηλόφωνα. «Ξέχνα ό,τι ήξερες. Σκέπασε τη μνήμη σου. Κοίτα μπροστά!»

Η Γιάννα γέλασε πικρά. «Δεν ωφελεί... Αυτή η μνήμη θα στοιχειώσει μέσα μου, το ξέρω», αποκρίθηκε θλιμμένα και πήρε την κατηφόρα για το αλβανικό στρατόπεδο, όπου ο συναγωνιστής Σπύρος Ελευθεριάδης πάλευε να μαζέψει και να συνενφέρει τα υπολείμματα του ηττημένου λαϊκού στρατού. Κι έτσι ν' αποξεχαστεί, να κλείσει λίγο και τη δικιά του πληγή, την πληγή που αιμορραγούσε μέρα νύχτα μέσα του από μια αβάσταχτη απουσία. Του παιδιού του που έμεινε κομματιασμένο σε κείνη την πλαγιά, βορά σε μια μηχανή που άλεθε ανθρώπους, μια μηχανή που χρόνια ολόκληρα την τάιζε κι ο ίδιος.

«Χρόνια είχα να δω τέτοιες μεγάλες φωτιές», μουρμούρισε η Αγγέλα, κοιτώντας το ξόμπλι των πυρκαγιών σε όλα τα υψώματα. «Έτσι, με μια τέτοια φωτιά στην πλατεία που ανάβουμε κάθε χρό-

νο παραμονή του Αϊ-Γιώργη, έτσι ξεκίνησαν όλα, τότε άρχισα να χάνω ένα ένα τα παιδιά μου. Τρία τα είχα και μου έμεινε ένα, κι εκείνο σακάτικο και χωρίς να ξέρω αν θα ζήσει».

«Θα ζήσει! Θα αγωνιστούμε, θα τρέξουμε, θα πάμε στα στρατοδικεία, δε θα το αφήσουμε έτσι».

«Σάμπως οι άλλες μανάδες, που τους εκτέλεσαν τα παιδιά τους, έτσι τ' άφησαν; Σάμπως εκείνες δεν αγωνίστηκαν; Δεν παρακάλεσαν; Δεν έκλαψαν; Δεν ικέτεψαν;»

«Πίστη, θέλει πίστη. Είδες η Μέλλω, η αντάρτισσα; Έζησε αυτή και φέρνει στα σπλάχνα της και μια νέα ζωή. Πίστη θέλει, Αγγέλα, πίστη».

«Πού να τη βρω την πίστη πια; Πού την πουλάνε;» αναρωτήθηκε πικρά η Αγγέλα κι έδειξε στην Αριάδνη το ανοιχτό παραθύρι του έρημου σπιτιού της. «Άδεια ντουβάρια απόμεινε και δαύτο. Πέτρες χωρίς ψυχή, δε μου κάνει καρδιά να περάσω το κατώφλι του, δε βαστάω στιγμή να στέκομαι μέσα του, σαν μνήμα μού φαντάζει. Όλο το γέλιο της Ελενίτσας μου ακούω, όλο τις φωνές της Γιάννας μου. Τον Λιάκο, τον Γιώργη, τη Βασίλαινα. Ένα ψέμα όλα. Ένα μαύρο ψέμα. Πού να τη βρω την πίστη πια;»

«Μέσα σου... Εκεί τη βρίσκω κι εγώ, εκεί όπου στρέφω το βλέμμα της ψυχής μου και βλέπω την Κατερίνα μου· τη μονάκριβή μου, άλλη δεν έχω. Αυτή μονάχα μου 'μεινε στον κόσμο, η κόρη μου, που μάτωσε η καρδιά μου να γυρεύει...» είπε η Αριάδνη με φωνή σπασμένη κι έπειτα ψιθύρισε κοιτώντας τις φωτιές και τα βουνά απέναντί της: «Ποιος ξέρει πού να βρίσκεται η ψυχούλα μου; Ποιος ξέρει αν ζει... Ποιος ξέρει...»

Δυο φωνές μετά.

Δυο φωνές να ταξιδεύουν μες στη μαύρη νύχτα, πάνω απ' τη μαύρη γης, πάνω από φλόγες κι από σύνορα. Πρώτα της Αριάδνης,

αργόσυρτη, λυπητερή. Κι έπειτα της Αγγέλας μαζί, θρυμματισμένη χίλια κομμάτια:

Τι να σου στείλω, κόρη μου, αυτού στα ξένα που 'σαι;
 Να στείλω γράμμα χάνεται, δε βρίσκει το παιδί μου,
 να μάθει όσα να του πει διψάει η καρδιά μου.
 Τίνος ματάκια βλέπουν την και τα δικά μου κλαίγουν;
 Τίνος τα χείλη της μιλούν και τα δικά μου τρέμουν;

Βουβαμάρα κι ερημιά στο τέλος.

Σιωπή, όλος ο τόπος μια απέραντη σιωπή.

Όλη η πατρίδα μια θανατερή σιωπή.

«Η φωτιά ήταν σύμβολο ζωής κι ελπίδας κάποτε», είπε στο τέλος η Αριάδνη, σπάζοντας τη σιωπή και σκουπίζοντας τα μουσκεμένα μάτια της. «Δεν είναι παράξενο να τις βλέπουμε τώρα να κεντάνε, να φωτίζουν τη μαύρη νύχτα έτσι αναμμένες η μια δίπλα στην άλλη;» αναρωτήθηκε.

Μόνη της.

Καμιά δεν απάντησε.

Καμιά τους δε μίλησε.

Έτσι απόμειναν να κοιτάνε τις φωτιές ψηλά στα σύνορα και ν' αποχαιρετούν βουβά τους ανθρώπους τους. Έτσι απόμειναν να σκέφτονται αυτούς που χάθηκαν για πάντα, τον Λευτέρη της η Αριάδνη, τον Γιώργη της πρώτα η Αγγέλα και τη θεία της τη Βασίλαινα μετά. Έτσι απόμειναν με το μυαλό και την καρδιά τους στα κορίτσια τους, που πέταξαν μακριά και χάθηκαν απ' τις αγκάλες τους, που χάθηκαν από τον κόσμο. Ένα τραγούδι και μια σιωπή για όλα τα κορίτσια της δόλιας πατρίδας, για όλα τα αγόρια του βασανισμένου λαού. Γιάννα από την Καστοριά, Φανή απ' τη Θεσσαλονίκη, Κατερίνα απ' την Αθήνα, Λιάκο απ' τη Μακεδονία, Θά-

νο από τη Θράκη, Νικόλα απ' την Ήπειρο. Φαντάροι κι αντάρτες, χαμένες ψυχές, γονατισμένες, λιανισμένες απ' τις μυλόπετρες της Ιστορίας και των μεγάλων, κούφιων λόγων.

Έτσι απόμειναν οι δυο γυναίκες, οι τυραννισμένες μάνες, να συλλογιούνται βασανιστικά και να πεθυμούν απελπισμένα, να στραγγίζουν το μέσα τους για μια εικόνα που έσβησε, για ένα χαμόγελο που πάγωσε, για μια λέξη που παρασύρθηκε απ' τον αέρα του πολέμου και του χαλασμού· μόνη η καθεμιά τους πια, ολομόναχη.

Έτσι απόμειναν, μέχρι που η Αριάδνη άπλωσε αργά και διστακτικά το χέρι της στον άδειο, στον βαρύ απ' την ορφάνια ώμο της Αγγέλας, κοντά της την τράβηξε και την αγκάλιασε, δύναμη να της δώσει, δύναμη να πάρει κι η ίδια, μαζί ν' ανεβούν το βουνό της απουσίας που ορθωνόταν θεριό μπροστά τους.

Έτσι απόμειναν να καρτεράνε μια επιστροφή.

Αντάμωση μία

Χρόνια αργότερα

Ανοίγει, η μπουκαπόρτα ανοίγει. Του πλοίου και της ψυχής μου. Σπαρταρούν τα μάτια μου από τη λαχτάρα, σαρώνουν το πλήθος, το ξεψαχνίζουν. Ό,τι απόμεινε από τον ρημαγμένο εαυτό μου το νιώθω, για πρώτη φορά εδώ και χρόνια, να σαλεύει, να ανασαίνει.

Μέχρι προχθές που έλαβα την είδηση, ένα άδειο καύκαλο ήταν το κεφάλι μου, έρημος τόπος η καρδιά μου. Χρόνια έμαθα έτσι να ζω, εξόριστη από την ίδια μου την ψυχή. Για να μην πέσω εύκολα. Για να μη με φάει το σαράκι της απελπισίας. Για να αντέξω όλα τα ίσως του κόσμου.

Αιτήσεις, γράμματα και παρακλήσεις· ικεσίες και δάκρυα· χιλιάδες πόρτες· χιλιάδες εκφωνήσεις στα ραδιόφωνα· χιλιάδες τα δελτία αγνοουμένων· ατέλειωτα τα παρηγορητικά χτυπήματα και οι εγκάρδιοι μορφασμοί των άλλων. Τι να έκαναν κι αυτοί; Τι να μου έλεγαν; Σάμπως μπορούσαν; Πρόσωπα χωρίς φωνή ήταν, χείλη δίχως μιλιά.

Χρόνια ολόκληρα αρμένιζε η ψυχή μου σ' αυτή την καραντίνα της απέραντης απουσίας. Χρόνια της μοναξιάς και της οδύνης. Σκόρπια φύλλα οι απαντοχές μου, μαζεμένα ξανά και ξανά απ' τον άνεμο της απελπισίας. Σκόρπια φύλλα και οι μάταιες κουβέντες τους απ' τον άνεμο της ανημπόριας:

«Υπομονή...»

«Κουράγιο...»

«Η ελπίδα πεθαίνει πάντα τελευταία...»

Ήταν όμως αλήθεια. Δεν πέθανα, κρατήθηκα απ' την ελπίδα.

Τόσα χρόνια ζούσα μόνο για τούτη τη στιγμή. Την ιερή στιγμή που τα βουρκωμένα μάτια μου πρωτοείδαν το βαπόρι να μπαίνει στο λιμάνι και να τη φέρνει ξανά στην αγκαλιά μου. Ένας Θεός ξέρει πώς κρατήθηκα και δε βούτηξα στη θάλασσα απ' τη λαχτάρα μου να βρεθώ μια ώρα γρηγορότερα κοντά της. Κοντά στον μόνο άνθρωπο που μου απόμεινε, που με κράτησε δεμένη στον ντόκο της ζωής: τη μονάκριβη κόρη μου.

Κοριτσάκι τόσο δα ήταν όταν μας χώρισαν. Γάλα στο στόμα της ακόμη. Ένα μπουμπούκι το κορμάκι της που δεν αξιώθηκα να το δω να ανθίζει. Δεν το χάρηκα, δεν το χόρτασα. Μόνο τ' αγκάθια: τα αγκάθια μόνο χόρτασα.

Χειμώνας βαρύς ήταν όταν την άρπαξαν άγρια μέσα από την αγκαλιά μου. Πάνε χρόνια τώρα, μα το θυμάμαι σαν να ήταν μόλις χθες. Έκλαψα, παρακάλεσα, τους ικέτεψα. Γονατιστή στα πόδια τους έπεσα. Δε με λογάριασαν. Ένας άνθρωπος σκέτος ήμουν δίχως όπλα, δίχως εξουσία καμιά. Τι μπορούσα να κάνω; Τι μπορούσα να τους κάνω; Την άρπαξαν και χάθηκαν. Χάθηκε μαζί της ο ήλιος μου, το φως απ' την ψυχή μου, η ανάσα απ' τη ζωή μου.

Από εκείνη τη μέρα που την πήραν μακριά μου, ζούσα στον ίδιο ατελέσφορο κύκλο. Κάθε μέρα, κάθε νύχτα, κάθε ώρα και στιγμή. Κι αν χτύπησα τις ξένες πόρτες. Κι αν ζητιάνεψα από ξένους βοήθεια.

Δε μετανιώνω. Ούτε τόσο δα δε μετανιώνω.

Τώρα που κοιτάζω την μπουκαπόρτα να ανοίγει, τώρα που περιμένω πια να ξεπροβάλει, δε λυπάμαι ούτε για ένα τόσο δα χτύπημα απ' τα χιλιάδες κούφια χτυπήματα, ούτε για μια ζητιανιά απ' τις χιλιάδες άκαρπες ζητιανιές. Σαρώθηκαν όλα από τη μνήμη μου όπως σαρώνει ο άνεμος τα χνάρια στην άμμο. Όλα τα πέτρινα χρόνια σβήστηκαν μεμιάς.

Ξαναγύρισε για μια στιγμή και πάλι ο χρόνος πίσω. Σ' εκείνη τη μέρα. Τότε. Πριν έρθουν εκείνοι. Τα βλέπω όλα σαν να συμβαί-

νον μόλις σήμερα. Την κορούλα μου σκυμμένη με ανείπωτη λαχτάρα πάνω από μια μικρούλα καραμέλα φράουλα. Μόλις την έχει ξετυλίξει απ' το χρυσόχαρτο. Η ευωδιά της πλημμύρισε το χώρο. Ένα το χρώμα της με τα ρουμπινί χειλάκια της ακριβής μου. Τα καστανόξανθα μαλλάκια της λαμπυρίζουν. Με κοιτάζει πονηρά και χαμογελά κάτω από τα βλέφαρά της ενώ ετοιμάζεται τρισευτυχισμένη να γευτεί το σπάνιο για κείνες τις εποχές γλύκισμα.

Δεν πρόλαβε.

Η πόρτα άνοιξε και μπήκαν εκείνοι. Άπλωσαν αδιάντροπα τα χέρια τους κι έκοψαν τη χαρά. Έπιασαν την κορούλα μου απ' τα λεπτά χεράκια της και τη σήκωσαν βίαια. Την έσυραν στην εξώπορτα. Χύμηξα στο κατόπι τους ουρλιάζοντας. Μέσα σε μια στιγμή μονάχα σπάραξα, βλαστήμησα, καταράστηκα. Πότε πρόλαβα, Θεέ μου;

Άκουγα τα βήματά τους να προχωρούν. Απομακρύνονταν αγέρωχοι. Ούτε μια κουβέντα δεν είχαν γυρίσει να μου πουν, ούτε μια λέξη δε βγήκε από το στόμα τους· ούτε ένας λόγος, ούτε ένα χέρι να πιαστώ. Μια τόση δα ελπίδα να αγκιστρωθεί η έρμη η ψυχή μου.

Μια φωνούλα όλη κι όλη έμεινε στ' αυτιά μου από κείνη την καταραμένη μέρα. Στοίχειωσε μέσα μου. Ήταν η φωνή της κόρης μου. Της ακριβής μου που χανόταν.

«Μάνα...» είπε μονάχα.

Ό,τι απόμεινε από εκείνη, το χρυσόχαρτο μιας καραμέλας αδειανό στο πάτωμα. Το μάζεψα αργότερα, το φύλαξα σαν άγια μνήμη. Ήταν το τελευταίο πράγμα που άγγιξαν τα δαχτυλάκια της. Η τελευταία λαχτάρα της θα ήταν και δικιά μου πια.

Το δίπλωσα προσεκτικά και το έβαλα αντάμα με τη μικρή φωτογραφία της που κουβαλάω στο μενταγιόν, το κρεμασμένο πάντα στο λαιμό μου. Τόσα χρόνια, κάθε που ήθελα να τη φέρω κοντά μου και δυσκολευόμουν, κάθε που η εικόνα της ξεθώριαζε στο θολω-

μένο μου μυαλό, αυτό το χρυσόχαρτο έβγαζα. Το ξετύλιγα με προσοχή και το μύριζα με ανείπωτο καημό. Κι ήταν σαν να την έβλεπα και πάλι να με κοιτά πονηρά και να μου χαμογελά κάτω από τα βλέφαρά της. Έτσι ήθελα πάντα να τη φέρνω στο νου μου. Ευτυχισμένη. Προτού τη σύρουν εκείνοι με τη βία μακριά μου. Προτού ακούσω για τελευταία φορά τη φωνούλα της να χάνεται, να σβήνει πνιγμένη στην αφόρητη, την παιδιάστικη αγωνία της.

«Μάνα...» είπε μονάχα.

Πάνε τόσα χρόνια από τότε. Κι όμως, αυτή η τρεμουλιαστή φωνούλα, η τόση δα φλογίτσα πάντα τρεμοσβήνει μέσα μου και ξεσταίνει την καρδιά μου. Ακόμη και τώρα που παλεύω να την ξεχωρίσω μέσα στο παρασούσουμο πλήθος που γέμισε την ανοιχτή μπουκαπόρτα του βαποριού της προσμονής. Νοσοκόμες του Ερυθρού Σταυρού με τις χοντρές μπλε κάπες κι αχθοφόροι με χαρτονένιες βαλίτσες και μπόγους στέκουν μπροστά. Πίσω τους μια ανθρωποθάλασσα που το επόμενο λεπτό ξεχύνεται και τρέχει ασυγκράτητη στην προκυμαία.

Τρέχω κι εγώ. Δεν τη βλέπω κι όμως το νιώθω, το ξέρω πως τρέχω κοντά της. Αδύνατο να σταθώ. Τρέχω μόνο γιατί ξέρω πως είναι εκεί. Κοιτώ. Δεν την αναγνωρίζω μες στο πλήθος, πέρασαν τόσα χρόνια, σίγουρα θα άλλαξε. Τι να έχει μείνει απ' την εικόνα που ήξερα; Τι να έχει μείνει από κείνο το αγαπημένο παιδιάστικο προσωπάκι;

Η φλόγα στα μάτια της μπορεί. Τα χειλάκια της τα ρουμπινί. Κι ίσως το χρώμα των μαλλιών της. Θαρρείς το βλέπω να λαμπυρίζει μπροστά στα μουσκεμένα μάτια μου. Δεν ξέρω αν γελιέμαι, αν ζω παιχνίδια του μυαλού. Μα άλλο σαν κι αυτό το λαμπύρισμα δε θυμάμαι σε όλη μου τη ζωή.

Αυτή θα είναι! Μάλλον αυτή θα είναι, σκέφτομαι καθώς βλέπω μια φιγούρα στο βάθος που κάτι ανεπαίσθητο μου θυμίζει. Τα χύνω το βήμα μου όσο βαστώ, όσο κρατούν πια τα πόδια μου.

Απλώνω τα χέρια μου στο μέρος της, φτερούγες ανοιχτές να την κλείσω μέσα μου για πάντα. Αρκεί να είναι αυτή, Θεέ μου.

Ένα πρώτο σημάδι γυρεύω, καθώς τρέχω και φωνάζω σαν φρενιασμένη. Για ένα σημάδι μονάχα παρακαλάω. Να γνωρίσω, να βεβαιωθώ. Για μια απάντηση που κουράστηκε η ψυχή μου να γυρεύει.

Καθώς αγκαλιάζω σφιχτά αυτή τη νεαρή γυναίκα, καθώς νιώθω το στήθος της να ανεβοκατεβαίνει λαχανιασμένο και το μάγουλό της να μ' ακουμπάει μουσκεμένο, ακούω ένα γλυκό ψίθυρο στο αυτί μου, στην καρδιά μου. Το σημάδι που γύρευα. Μια λέξη της όλη κι όλη. Την πιο γλυκιά του κόσμου.

«Μάνα...» λέει μονάχα.

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

Σιωπή, μακρόσυρτη εκκωφαντική
σιωπή...

Λενιώ

*Είχα δυο αδέρφια, μου τα πήραν οι αντάρτες,
είχα και μια μάνα, μου την πήρε ο στρατός,
είχα ένα σπίτι, μας το πήραν οι αντάρτες,
είχα μια γιαγιά και την πήρε ο ποταμός.*

«Ευτυχώς έχω εσένα ακόμη, Σγουρή μου.
»Πάντα θα σου τραγουδάω και ποτέ δε θα σ' αφήσω.
»Ποτέ όπως αφήσαν εμένα, στα ξένα χώματα, στα ξένα χέρια.
»Μόνη.
»Ολομόναχη».

Κατερίνα

Μαμά μου...

Ο πόλεμος τελείωσε, μαμά μου, μέρες τώρα δεν ακούγεται το κανόνι, μέρες τώρα δε μου ταραάζουν το μυαλό τα πολυβόλα, δε με φοβίζουν οι κλαγγές των όπλων, δε μου σκίζουν την ψυχή τα ουρλιαχτά των πληγωμένων, δεν πονάνε την καρδιά μου τα χέρια χωρίς σώματα, τα πόδια δίχως κορμί. Τα ξέρεις, μαμά μου, το ξέρω ότι τα ξέρεις, κι εσύ τα πέρασες, χρόνια τώρα μόνο αυτά περνάς, μόνο αυτά η ζωή σου όλη.

Κι η δικιά μου τώρα. Αλλά δε θέλω να στενοχωριέσαι, μαμά μου, χίλιες φορές, ναι, χίλιες φορές σκυμμένη πάνω απ' τις ανοιχτές πληγές των άλλων παρά πάνω απ' τη δικιά μου. Μην τρομάξεις, μανούλα, για της ψυχής μου την πληγή σου λέω που γιατρεμό δεν έχει.

Γιατί ναι, ο πόλεμος και το κανόνι σταμάτησαν, αλλά εμείς, μαμά μου, δεν είμαστε πια στην πατρίδα. Στην Αλβανία μάς έφεραν μαζί με εκατοντάδες, με χιλιάδες άλλους ανθρώπους, αντάρτες κι αντάρτισσες, και διοικητές, και καπετάνιους, και καθοδηγητές. Αλλά και γυναίκες από τα γύρω χωριά που πιάστηκαν μαζί τους, και γερόντισσες και μικρά παιδιά, τόσα δα μικρά παιδιά, αγόρια και κορίτσια που στέκουν σαν χαμένα και γύρω τους κοιτάζουν απορημένα, και σπίτι δε βλέπουν και μάνα δε βλέπουν κι όλο κλαίνε και φωνάζουν. Πεινασμένα, βρό-

μικα και ψειριασμένα, με τα ποδαράκια τους πρησμένα απ' το περπάτημα στα καταράχια, με τα προσωπάκια τους ξεγδαρμένα απ' την απελπισία, με τα μάτια τους βουτηγμένα μες στη λύπη.

Δε σ' τα λέω για κακό, μαμά μου. Εγώ, κι ας είμαι μακριά σου, κι ας είμαι μόνη εδώ και χρόνια, κι ας είμαι σε ξένο τόπο με ξένους ανθρώπους, με άλλη γλώσσα κι άλλες συνήθειες, καλύτερα είμαι απ' όταν ήμουν στα δικά μας χώματα, με δικούς μας ανθρώπους που μιλούσαν τη δικιά μας γλώσσα. Αυτοί οι άνθρωποι με πήραν από σένα, μαμά, αυτοί με κράτησαν μακριά σου, αυτοί με κρατάνε ακόμη. Αλλά είμαι καλύτερα τώρα. Καλύτερα, μαμά. Δε σκοτώνω τουλάχιστον, δε με έχουν με ένα τουφέκι στο χέρι να σκοτώνω, σώζω ζωές, δεν τις παίρνω.

Και τρώω καλά και κοιμάμαι καλά, και σ' το λέω γιατί αυτό θα σκέφτεσαι τώρα, πάντα αυτό σκεφτόσουν, πάντα αυτό ρωτούσες, μαμά, ακόμη κι όταν το δικό σου χέρι κρατούσε το κουτάλι, ακόμη κι όταν το δικό σου φιλί με καλημέριζε. Είμαι καλά, μαμά, και να μην ανησυχείς για μένα, τον εαυτό σου να προσέχεις, να μη στενοχωριέσαι πολύ, μαμά μου, λίγο μόνο να στενοχωριέσαι και πολύ να με σκέφτεσαι, όπως σε σκέφτομαι κι εγώ, κι άμα με σκέφτεσαι πολύ, εγώ ευτυχισμένη θα είμαι κι ευτυχισμένη θα με δεις μια μέρα μπροστά σου να σου χαμογελάω και να σου λέω, μαμά, ήρθα, μαμά, ήρθα κοντά σου πάλι.

Μαμά...

Λιάκος

Tον τοίχο.
Κοιτούσε τον τοίχο.
Όλη νύχτα ξάγρυπνος με τα μάτια του κολλημένα στον
τοίχο.

Στον τοίχο που μπορεί να τον έστηναν αύριο.
Απέναντι από έξι κάννες.

*Καστοριά, Σεπτέμβριος 1949,
Έκτακτο Στρατοδικείο*

Μαύρος ο τόπος. Η μέρα έξω λαμπρή και μέσα μαύρος ο τόπος. Σιγκούνια και τσεμπέρια, μα πιο πολύ τα μάτια. Μαύρα, κατάμαυρα μισοφέγγαρα τα μάτια· θλιμμένα· βουλιαγμένα.

Ήταν μια εικοσαριά γυναίκες, όλες καθισμένες πίσω, σεβαστικά και μαζεμένα, όπως είχαν μάθει απ' τους γονιούς κι από τους άντρες τους. Πάππου προς πάππου σεβαστικά και μαζεμένα. Πόλεμοι πέρασαν από πάνω τους, κατοχές, αντάρτικα, εμφύλιοι, μα εκείνες πάντα έτσι. Κι όταν γυρνούσαν τον βαρύ χερόμυλο να αλέσουν το γέννημα και να αναστήσουν τη φαμελιά τους, κι όταν ζαλωμένες κασόνια πυρομαχικά σκαρφάλωναν τα βουνά της Πίνδου ν' αναστήσουν την πατρίδα· πάντα έτσι. Λίγες κουβέντες, μαζεμένα χείλη, ανοιχτές καρδιές, μια αιώνια άνοιξη μέσα στις χιονισμένες, ορεσίβιες καρδιές τους.

Μόνο τώρα ζούσαν τον δικό τους χειμώνα, τώρα που έβλεπαν άντρες, αδέρφια και παιδιά να χάνονται αράδα κι αυτές να μην μπορούν να αλέσουν μια στάλα ελπίδα να τους στυλώσουν, να ζαλωθούν ένα κομμάτι ζωή να τους χαρίσουν. Κρίμα, κρίμα τρανό, ένα κρίμα που ζωγραφιζόταν ανάγλυφα στα σφιγμένα πρόσωπα, στα βουλιαγμένα μάτια, στις μαύρες τους μαντίλες.

«Θα τον σώσουμε λες;»

Η Αριάδνη σήκωσε ανήξερα τους ώμους. Δεν την ήθελε αυτή την κίνηση, ούτε μελετημένη την είχε, μα της βγήκε αυθόρμητα. Άλλη πρόβα είχε κάνει για τούτη την ώρα, άλλη όψη είχε στο νου της να φορέσει για να κρύψει τη βαρυθυμιά και την αποθάρρυνσή της. «Δεν ξέρω...»

«Είχες πει...» έσβησαν τα λόγια της Αγγέλας, χάθηκαν μες στην αγωνία της την άφατη.

Καλαμιά. Αυτό σκεφτόταν. Αυτή η λέξη τής είχε κυριεύσει την ψυχή και την αισθανόταν μέρα νύχτα πια. Αν και βουνίσια απ' τις φασκίες της, τώρα κάμπος μέσα της, ένας χέρσος, ανεμοδαρμένος κάμπος η ζωή της. Κι εκείνη σαν την καλαμιά όρθια, ακόμη να καρτεράει με νύχια και δόντια, πιασμένη από μια ελάχιστη, φθαρμένη απαντοχή.

Άπλωσε το χέρι της η Αριάδνη και την αγκάλιασε σφιχτά από τους ώμους. «Θα δούμε. Μα βιάζεσαι, ο Αλέκος που ξέρει τα μέσα και τα έξω είπε...»

«Ο Αλέκος είπε, ο γιος μου δε λέει όμως».

«Ε... δεν είναι κι εύκολο».

«Μια λέξη είναι μόνο. Ένα ναι. Να το πει και να ζησει. Ένα ναι και μια υπογραφή μονάχα. Θα το πει λες, Αριάδνη μου;»

Απάντηση δε δόθηκε.

Πώς θα μπορούσε άλλωστε;

Εξάλλου, εκείνη ακριβώς τη στιγμή, άνοιξαν οι πλαϊνές πόρτες και σύρσιμο ακούστηκε βαρύ στα πατώματα και στις καρδιές των γυναικών που καρτερούσαν.

Έρχονταν.

Τους έφερναν.

«Χριστέ μου...»

Δεν ήταν μόνο ένα το στόμα που ξεστόμισε την επίκληση. Δεκάδες ήταν, από κάποια δυνατά κι αυθόρμητα ειπώθηκε, από κάποια συσταζόμενα και χαμηλόφωνα ψελλίστηκε, αλλά δεν

έμεινε ούτε ένα που να μην ανοίξει από το φόβο και το μαράζι, που να μη στενάξει απ' το άχθος που γέννησε η εικόνα.

Τριάντα άνθρωποι, σκέλεθρα και σκύβαλα οι περισσότεροι, απορούσες πώς στέκονταν όρθιοι κι έσερναν τα πόδια τους, άλλοι κομμένοι στο πρόσωπο που μόλις και φαινόταν, καθώς είχαν το κεφάλι γερμένο στο στήθος τους σαν άψυχο, ίσα να ακουμπάει να μην τους πέσει στη γης, κι άλλοι με το πρόσωπο ορθό, μα έδειχναν ξόανα άψυχα, με βλέμμα κενό, άδειο, ποιος ξέρει σε ποια βάραθρα αρμένιζε ακόμη, σε ποια φαράγγια, σε ποια σκοτάδια. Υπήρχαν κι άλλοι όμως ανάμεσά τους, άνθρωποι που νόμιζες πως δεν μπήκαν για να δικαστούν, μα για να δικάσουν. Με το βλέμμα μπροστά, αστραφτερό κι αγέρωχο, θαρρείς και, τόσες μέρες μετά, ακόμη λαμπύριζαν στις κόρες τους οι λάμπεις των όπλων, οι εκρήξεις των χειροβομβίδων, τα λόγια φωτιά που έκαιγαν τους ίδιους κι έκαψαν κι έναν ολόκληρο λαό.

Οι τριάντα υπόδικοι αντάρτες μπήκαν στοιχισμένοι σε δυάδες στην αίθουσα, συνοδευόμενοι από στρατιώτες και χωροφύλακες, και πήραν θέση μπροστά στην έδρα του Στρατοδικείου, καθισμένοι σε πάγκους φερμένους επί τούτω χωρίς ράχη, έτσι, μόνο και μόνο για να αισθάνονται ακόμη πιο βαρύ το φορτίο που θα τους έλιωνε τη ζωή. Αν θα υπήρχε ζωή. Τελευταίος απ' όλους, στηριγμένος πάνω σε έναν άλλο σύντροφό του για να μπορεί να βαδίζει έστω και με ένα πόδι, έστω και κούτσα κούτσα, μια που ακόμη δεν είχε καταφέρει να σταθεί όρθιος, μπήκε ο Λιάκος. Το πρόσωπό του σφιγμένο από τον πόνο και την προσπάθεια, μάγουλα αζύριστα, ρουφηγμένα, δυο μπαλωμένα κουρέλια πάνω του, κρεμασμένα σαν σε ξεφτισμένο σκιάχτρο που έμεινε χρόνια ξεχασμένο σε χωράφι στέρφο. Περπάτησε πήδα τράβα μέχρι την άκρη του πάγκου και σωριάστηκε στην ξύλινη τάβλα με μια αμυδρή έκφραση ανακούφισης. Έτσι έμεινε μετά, στηριγμένος ακόμη πάνω στο συναγωνιστή του, θαρρείς κι αν

ίσιwνε μια στάλα το μπόι του θα λυγούσε και θα 'σπαγε, τόσο εύθραυστο φαινόταν, τόσο λειψό το κορμί του.

Σούσουρο απλώθηκε στην αίθουσα, σούσουρο αντάρας από βασανισμένες ψυχές κι απελπισμένες, έτσι όπως είδαν τους ανθρώπους τους να σέρνονται στο δρόμο της δίκης και της βέβαιης καταδίκης. Μάταια οι χωροφύλακες προσπαθούσαν να επιβάλουν την αρμόζουσα σιωπή, ο ίδιος ο θάνατος σήκωνε τη φασαρία, αυτό δεν ήταν δικαστήριο, έλεγαν οι πιο πολλές γυναίκες, προθάλαμος ξεκαθαρίσματος ήταν, έτσι είχαν μάθει, έτσι ψιθύριζαν όλοι. *Παραδειγματική τιμωρία στους συμμορίτες*, ζητούσαν οι φυλλάδες. *Παραδειγματική τιμωρία στους σφαγείς*, φώναζαν οι έντεκα Βασιλικοί Επίτροποι στα έντεκα Έκτακτα Στρατοδικεία της χώρας¹. *Παραδειγματική τιμωρία στους κατσαπλιάδες*, απαιτούσαν και οι εξαγριωμένες μανάδες των χιλιάδων σκοτωμένων φαντάρων, των δεκάδων χιλιάδων αρπαγμένων παιδιών, των εκατοντάδων χιλιάδων ξεριζωμένων από χωριά κι εστίες προαιώνιες. *Παραδειγματική! Παραδειγματική! Παραδειγματική!* Αθώοι, ένοχοι; Τι σημασία είχε; Το παράδειγμα. Αυτό μονάχα είχε σημασία. Το παράδειγμα για τους άλλους. Για να αποτραπούν παρόμοια βδελυρά φαινόμενα.

Κάποια στιγμή, ώρα μετά κι αφού ο ήλιος τσουρούφλισε κι έψησε τα αποστεγνωμένα λερά κορμιά που καρτερούσαν, τα περισσότερα παραιτημένα, οι πόρτες άνοιξαν ξανά και στην αίθουσα μπήκαν οι Στρατοδίκες κι ο Βασιλικός Επίτροπος. Άλλοι άνθρωποι αυτοί, από άλλο κόσμο, με άλλη περπατησιά κι άλλο βλέμμα. Του νικητή.

Με το ζόρι ξανασήκωσαν τα συντρίμια που κάθονταν μπροστά στους πάγκους, με το φόβο σηκώθηκαν κι οι μαυροφορε-

1. Οι Σημειώσεις του Συγγραφέα και οι ιστορικές αναφορές παρατίθενται σε ξεχωριστό Παράρτημα στο τέλος του βιβλίου, σύμφωνα με την αριθμηση.

μένες γυναίκες πίσω τους, όλα έτοιμα πια, όλα αρμόζοντα. Και σιωπή και σέβας και σκιάξιμο, προπάντων σκιάξιμο και χτυποκάρδι. Όταν οι Στρατοδίκες κάθισαν επιτέλους κι άνοιξαν τους φακέλους τους γεμάτοι περίσκεψη, τότε επιτράπηκε και στους άλλους, τους χθαμαλούς και ηττημένους, να καθίσουν κι αυτοί, να ξαναρίξουν το βλέμμα τους χαμένο στη γη, να καρτεράνε μαζεμένοι τα όσα τους καταμαρτυρούσαν, ανταρσίες και πλιάτσικα, προδοσίες και εγκλήματα.

«Γιατί αυτούς τους περνάνε στρατοδικείο και τους άλλους όχι; Μόνο από τη μια μεριά σκότωναν;» ρώτησε έξαφνα η Αγγέλα μόλις κατάφερε να μαζέψει τα βουρκωμένα μάτια της από τον Λιάκο που καθόταν άκρη άκρη για να έχει χώρο για το ρημαγμένο πόδι του, μπανταρισμένο με ένα λερό κουρέλι και δεμένο όπως όπως με σπάγγο μπακαλίσιο.

«Δε δικάζονται γιατί σκότωναν στη μάχη. Σκότωναν αμάχους, γι' αυτό δικάζονται», μουρμούρισε η Αριάδνη μια μαγκωμένη εξήγηση.

«Σάμπως οι άλλοι κάθονταν και τους κοίταζαν; Μόνο στο δικό μας το χωριό ο Στρατός σκότωσε τρεις γιατί έκρυβαν όπλα και τάζαν τους αντάρτες».

«Αλλά η χειρότερη κατηγορία που αντιμετωπίζουν δεν είναι τα εγκλήματα, Αγγέλα, είναι η εσχάτη προδοσία», απέφυγε την ερώτησή της η Αριάδνη.

«Εσχάτη δεν ξέρω τι θα πει, αλλά προδότη να μην τον ξαναπείς τον Λιάκο μου. Πες τον εγκληματία άμα θες, δεν ξέρω να σου πω, δε βάζω και το χέρι μου στο Ευαγγέλιο, αλλά προδότη όχι. Αμούστακο παιδί ήταν και πήρε το όπλο να πολεμήσει τους Ιταλούς. Αυτός είναι προδότης; Ε, Αριάδνη;»

Απλά λόγια, σταράτα. Τι να πει; Δεν είπε τίποτα.

«Σιωπή! Αρχίζει η ακροαματική διαδικασία!»

Η κοφτή διατακτική φωνή του επικεφαλής ενωμοτάρχη έσω-

σε την Αριάδνη από μια απάντηση που θα δυσκολευόταν πολύ να δώσει.

Ο Συνταγματάρχης του Δικαστικού Σώματος που εκτελούσε χρέη Προέδρου ενημέρωσε για τη διάρκεια και τη διαδικασία με βλοσυρό κι άτεγκτο ύφος, κι έπειτα, άχρωμα και ξερά, θαρρείς και ανέφερε λίστα υλικών σε αποθήκη στρατιωτικών εφοδίων, άρχισε να διαβάζει ονόματα και κατηγορίες.

«Βαρύτατες...» μονολόγησε δύσθυμα η Αριάδνη κι ένα σύγκρυο την έπιασε πίσω στη ραχοκοκαλιά, από τις οδυνηρές μνήμες εκείνης της νύχτας του '43 στο Νοσοκομείο του Ερυθρού Σταυρού, τη νύχτα που οι κομμουνιστές κι οι ταγματασφαλίτες ξεκαθάρισαν τους λογαριασμούς τους με τη σφαίρα και το μαχαίρι.

«Είπες κάτι;»

«Όχι, Αγγέλα μου. Μονάχη μου παραμιλάω, να με συγχωρείς.»

«Μα κάτι είπες. Σ' άκουσα. Για τι πράμα μίλησες;»

«Για τις κατηγορίες. Τώρα τις διαβάζει ο Πρόεδρος.»

«Αυτός τις διαβάζει, αυτός τις ακούει με αυτές τις ακαταλαβίστικες λέξεις. Επίτηδες το κάνει;»

«Όχι...»

«Στον Λιάκο μου έφτασε;»

«Όχι...»

«Και τι λένε αυτές, ανάθεμά τες;»

«Ποιες;»

«Οι κατηγορίες ντε.»

Δολιοφθορές και καταστροφή δημοσίας περιουσίας.

Πυρπολήσεις και λεηλασίες ιδιωτικής.

Βιαιοπραγίες κατά συρροήν και κατ' εξακολούθησιν.

Εγκλήματα κατά αμάχων ιδιαίζόντως ειδεχθή.

*Αρπαγή Ελληνοπαίδων και φυγάδευσις αυτών
εις το Σιδηρούν Παραπέτασμα.*

Αγγέλα, Μέλπω, Αριάδνη.

Η μια απέναντι από την άλλη μέχρι χτες. Η μια δίπλα στην άλλη τώρα. Γυναίκες και μάνες του Εμφυλίου, τραγικές μορφές, σύμβολα και σημεία των πικρών καιρών, Ιστορία ζωντανή, αργασμένη στα πρόσωπα, στα βλέμματα, στις καρδιές τους.

Μετά τον εμφύλιο σπαραγμό στα πεδία των μαχών, ένας εμφύλιος σπαραγμός στις ζωές των ανθρώπων· στις σχέσεις, στις φιλίες, στις οικογένειες. Μαύρες μαντίλες και χιλιάδες απουσίες απ' τη μια μεριά. Κόκκινες σημαίες κι εκατοντάδες εκτελέσεις απ' την άλλη. Σκύλλα και Χάρυβδη. Μετεμφυλιακή δεξιά εξουσία και αυταρχικά κομμουνιστικά καθεστώτα, παρακράτος, προσφυγιά, κόμμα, παιδομάζωμα, διώξεις, φυλακές κι εξορίες.

Ένας λαός χωρισμένος στα δυο, ματωμένος, γονατισμένος. Ένας λαός θυσία, μια παράλογη θυσία χωρίς νικητές και ηττημένους, χωρίς θύτες και θύματα. Μα κι ένας λαός που πορεύεται στους καιρούς της μνήμης παλεύοντας να σταθεί όρθιος, ν' αντικρίσει ήλιο κι ελπίδα. Ο λαός μας.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.

ΤΑΤΟΙΟΥ 121, 144 52 ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗ ΑΤΤΙΚΗΣ

ΤΗΛ.: 210 28 04 800 • FAX: 210 28 19 550

www.psichogios.gr • e-mail: info@psychogios.gr

ISBN 978-960-496-277-8

9 789604 962778

ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ: 09148

ΔΙΑΒΑΣΩ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟ ΓΙΑΤΙ ΚΟΙΤΑΖΟΝΤΑΣ ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΒΛΕΠΩ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ